

ושל חצרות מן כזית עד כאגוז, אם מוסיף מוסיף בקודש'. והואיל והשיעור הנצרך שם הוא גרוגרת, וכמ"ש בעירובין פ, ב, מתפרשים דברי בעל הלכות קצובות כשיעור אמצעי בין זית לאגוז⁴, ומכאן שהגרוגרת קטנה מן האגוז.

חיים אשר ברמן

* * *

עוד בעניין ההגהות בגמרות מהדורת 'עוז והדר'

לעורך שלו.

ב'המעין' גליון 234 (תמוז תש"פ) עמ' 94 ואילך נידון עניין ההגהות שהכניסו עורכי התלמוד מהדורת 'עוז והדר' לגוף הגמרא ומפרשיה, לעיתים בלי להעיר על כך דבר. הטוען טען את טענותיו, והמשיב בשם הוצאת 'עוז והדר' השיב מה שהשיב.

לדעתי לא יתכן להגיה בלי לציין שהנוסח כאן שונה מנוסח הגמרות הנדפסות בדורות האחרונים, גם במקום שהעורכים בטוחים שהגהתם נכונה, כי אם לא מציינים העורכים שהנוסח כאן תוקן הדבר עלול להביא לתקלות ושיבושים בלימוד ובהוראה. להלן דוגמא שנתקלתי בה בעצמי בימים האחרונים. בשיעור דף יומי במסכת עירובין.

בסוגיית חצר קטנה וחצר גדולה, כותב רש"י (צב, א ד"ה דיורי) שדיירי החצר הגדולה 'מושכין אותה אצלן'. בלימודי ביקשתי לבדוק אם הכוונה שדיירי החצר הגדולה מושלים בחצר הקטנה - או שהם מושלים בדיירי החצר הקטנה, ויש לדייק ברש"י שהם מושלים ברשות ולא באנשים שהרי כתב 'מושכים אותה אצלן'. מאידך ברש"י הבא (ד"ה ואין) כתוב מפורש שאין דיירי קטנה מושלין בגדולה למושכן אצלה, הרי לן שרש"י פירש דאיירי באנשי החצר. יש בזה ראיות לכאן ולכאן, אך אין כאן המקום להאריך בזה.

כאשר הזכרתי את הדברים בשיעור הדף היומי הרימו לומדי השיעור גבה ולא הבינו מה אני שח, שהרי גם ברש"י ד"ה 'ואין' היה כתוב מפורש אצלם 'למושכה אצלה', וקאי על החצר ולא על האנשים! ושוב התברר שזו תקלה שנבעה מהגהה של עורכי 'עוז והדר', כי בש"ס וילנא הוותיק והרגיל ובכל שאר הגמרות כתוב כמו שאמרתי, ורק בש"ס החדש מהדורת עוז והדר שינו את הגירסא בלי להעיר דבר. וכאן אני שואל, האם אנשי עוז והדר הם יותר חכמים מהב"ח והגר"א והרש"ש ראשי המגיהים, שלא העיזו לגעת בקודש ולהציע לשנות בנוסח הנדפס, והעמידו את הערותיהם רק בצידי הדף? לדעתי לא ייעשה כן, ובוודאי שאין להגיה בלי לפחות לציין בגיליון שנעשתה כאן הגהה. אין שום היתר

4 וכאשר פירש הרב גולדשמידט (בהערה למחזור ויטרי הל' עירוב אות ב הע' 12), ר' עזריאל הילדסהיימר (סיני יג עמ' רפב) פירש בהיפך, שהזית גדול מן האגוז והגרוגרת ביניהם [ולפי זה גדול האגוז מהגרוגרת], אך סדר דברי ספר הלכות קצובות כזית-כאגוז-מוסיף בקודש מורה על כך שמלמטה למעלה קא חשיב, והאגוז גדול מהזית.

לגעת בקודש גם אם קיים נוסח מתוקן (לדעת העורכים) בכתבי יד, זה עלול להטעות את הלימודים ושומעי השיעורים, וגם להפריע לחיפושים במאגרי המידע כפרויקט השו"ת ואחרים.

הרב דניאל י' גולדשמידט, מודיעין עילית

תגובת מערכת עוז והדר:

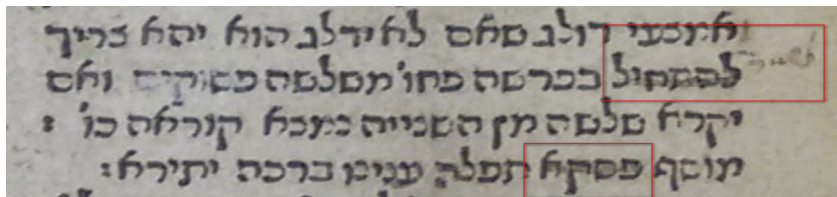
לכבוד עורכי 'המעין', ה' עליהם יחיו, השלום והברכה.

קיבלנו בתודה את מכתבו החשוב של הרב דניאל י' גולדשמידט שליט"א.

תחילה רצוננו להתייחס לשורה אחת מתוך הנכתב: "האם אנשי עוז והדר הם יותר חכמים מהב"ח והגר"א והרש"ש ראשי המגיהים, שלא העיזו לגעת בקודש ולהציע לשנות בנוסח הנדפס, והעמידו את הערותיהם רק בצידי הדף?"

ובכן, אם הב"ח והגר"א והרש"ש היו מדפיסים מהדורות ש"ס חדשות, והיינו רואים שנוהרו שלא לשנות מהנוסח שעמד לפנייהם, הרי שיש כאן טענה. אבל איך רוצה המעיר הנכבד ללמוד ממנהגם בעוד שהם לא החזיקו בתי דפוס? ואם כוונתו לצורה שהם רשמו את הגהותיהם על דפי הספרים שלמדו בהם, הנה לשמחתנו מהגהות הב"ח בכתב ידו עצמו נשתתרו כתשע מסכתות השמורות היום באוצרות הספריה הלאומית בירושלים, וניתן לראות כיצד כתב את הגהותיו. והנה מתברר שהוא נהג דווקא למתוח קו חוצה כדי למחוק את המילה שסבר כי יש למוחקה, ובצד רשם את מה שלדעתו ראוי לגרוס. אם הוא מחק את המילה סימן שסבר שיש למוחקה, האם לדעת הרב הכותב היה מוטל עליו לקדור את המילה מתוך הדף?

הנה לדוגמא שתיים מהגהות הב"ח למסכת תענית (כב, א) המסומנות באותיות ב' וג'. בראשונה הוא מציין למחוק את מילת 'להתחיל' ברש"י ד"ה ואמצעי, ותחתיה לכתוב 'לשייר', ובשניה הוא מורה למחוק את מילת 'פסקא' בדיבור הבא.

עד כאן לגבי דרך מחיקת תיבות בספרי גדולי האחרונים. למעשה יש להתבונן מה היה מנהג המדפיסים בדורות עברו במקרים כגון דא. והנה, אם מכאן אנו באים ללמוד - הרי שבדיקו ההיפך: בדורות קודמים שינו המדפיסים על ימין ועל שמאל בתוך דף הגמרא, החל מהדפוסים הראשונים, וכולל מדפיסי וילנא שמהדורתם הפכה לסוג של 'תורה

ראשית, נעיר על אי-דיוק במכתב: בש"ס וילנא ברש"י ד"ה 'אין' כתוב 'למושכן אצלן', ובש"ס עוז והדר כתוב 'למושכה אצלן' ולא 'אצלה' בשני המקומות, כפי שכתב הרב גולדשמידט. ועתה לעצם התיקון: כפי שכבר ציינו בתגובתנו הקודמת, כל נוסח הדפוסים שלנו נמשך ובא מדפוס שונוצינו-פיזארו ומדפוס ונציה, ולכן ראשית חכמה יש לבדוק מה כתוב שם. ובכן, בשני הדפוסים האלו כתוב 'למושכה אצלן', ומה שעשו עורכי עוז והדר - הם החזירו עטרה ליושנה, משום שהלשון 'למושכן אצלן' מוקשה אפילו בלי קשר לסתירת דיבורי רש"י, שכן בגמרא מדובר על הצורך למשול בחצר ולא בדיירי החצר.

[illegible]

אשר נתקן המצוה בביטול ואף על גב דבמקום זאת נתיבא : ודרי ג' דולר מוסקל ב' דולר ומוסקל אחת אלבן : וכן ודרי ח' דולר מוסקל
ג' דולר למעשה אלבן : אמר לרוע את הקצבה ודכחין דהיא הקצבה כולה בתוך ג' דולר דמי ואם מרחיק ארבע מיתות האפסים מפאלין בתו הגדולה מותר
לדחוק ולרוע אף הדין דר' יחיאל מיכל משגיח עמא בפתחה של ג' דולר אלבא כד פתח מעשה זה : גפנים מותרין ואל אף ודרי קצבה מוסקל ג' דולר : גפנים

דוריר גדולה. מושגין בקטנה ומושגין אחת ואין : והיו דוריר קטנה. מושגין בגדולה למושגה ואין : אסור לרוע את הקטנה. דכתבין דהאין
קטנה טלה בחור גדולה דמי ואפילו מרחיק ארבע אמות מן האפנים שאפילו בחור הגדולה מותר ~~להרשות~~ ולרוע הבא אסור דתני מתיא

9 קטן שרי' דאמרי' גוד אסיק ותפסיק סמח'ס בנייהם ואמ"ג דמכסא ולא מיכבד: דיורי גדולס, מושלין בקטני' ומושכין ותס' אללן: ואין דיורי קטנס, מושלין בגדולס למושכס אללן: אסור לזרוע את סק טנס, דכחלן דסוי' קטנס כולס בסוך

מזכר: דיור גדול מושלם בקטע ומושב אופה אלן: ואין דיור קטן מושלם בגדול למושב אלן:

דפוס אמשטרדם תע"ד

המלך אל לא דרשו בזה קצת שרי דלשתיין גור אספקת המדינה בדיקת ואף על כן דמכסא ולא פייכרא : דיורי גדולה מוסלן מקטנה : ומאכין אחיה
אמלן : ואף דערי קטנה מחליין נגמלן : למען אמלן : אסור למען לא הכנסה : ומאין דמאין קטנה כולה נחמד גדולה דמי ואמלן מהמלך אחיה אמלן מו

ובכן, יאמר נא ישראל, האם מצווה עלינו להנציח את הטעות שהתרחשה בדפוס אמשטרדם, דפוס ששלח ידו לשנות את הנוסח שלפניו על ימין ועל שמאל? תינח בתיקונים שהם למעליותא, אבל איזה טעם יש לקדש 'תיקונים' שהם לגרעיותא, במיוחד שאפילו הדפוסים שבאו אחרי כן, ורשה וז'יטומיר, השכילו לתקן את הטעות על פי הדפוסים הראשונים, ורק דפוס וילנא נכשל בזה?

נראה שהאריכות בזה אך למותר.

בברכה, יעקב לויפר, ירושלים, בשם מערכת עוז והדר

תגובת הרב גולדשמידט:

לכבוד מערכת המעיין שלום רב.

קיבלתי בכבוד את תגובת מערכת עוז והדר על מכתבי בענין שינויי הגירסאות שלהם בש"ס"ם. הם הצדיקו את עצמם בהסתמכם על הגמרא של הב"ח, שבה ניכר שאת התיבות שהוא חשב כשגויות הוא מחק בעצמן ולא רק סימן בגיליון שיש למחוק אותן, וטענו על פי זה שאילו היה הב"ח מדפיס ש"ס"ם הוא היה מדפיס אותו עם שינויי הגירסאות בפנים. אולם לדעתי יתכן מאוד שהב"ח רק הגיה לעצמו בגמרא שלו שבה ניכר התיקון, אך לא היה מדפיס כן גמרא לרבים. שנית, שוברם בצידם: גם אם הב"ח היה עושה כן כולם היו יודעים שהם לומדים מהש"ס שהב"ח הגיה, אבל כאן מדובר על קבוצת אברכים חשובה - אך סוף כל סוף היא מכריעה להגיה בנוסח הגמרא ומפרשיה על פי השוואת גירסאות ונוסחאות כתבי יד על פי שיקול דעתה, ורוצה שכולם יסמכו עליה בעיניים עצומות שהיה לה שיקול דעת נכון, ולזה אין לה רשות. לדעתי נצרכת בזה שקיפות מלאה, ולכל הפחות חובה לציין בכל מקום שהם משנים ששינוי כאן משהו. כמה פעמים מוצאים בש"ס"ם שלנו שהגירסא בגמרא היא בצורה אחת, ורש"י באותו עמוד גורס בצורה קצת שונה, ובכל זאת בעבר המדפיסים לא שינו. הלא דבר הוא? כן - צריך לקדש את נוסחאות הש"ס"ם הישנים שלנו למרות שיתכן שקיימות גירסאות מתוקנות יותר, כי מי בעל נפש יכול להכריע איזו גירסה מתוקנת יותר? יתר על כן, בתגובה מתייחס הכותב רק לשאלה אם הם עשו טוב בכך שתיקנו את הגירסאות מבחינת האמת שבזה, אבל לא לכך שהתיקונים מבלבלים את הלומדים כאשר אינם לומדים באותה מהדורה. ומעיד אני על עצמי שכמה וכמה פעמים בלימוד עם החברותא האחד לא מבין את השני, עד שמגלים שזו אי הבנה הקשורה לשינוי של עוז והדר. גם לשיטתם שמותר לשנות, חייבים להעיר בצד הדף שהם שינו, ועל זה הם לא כתבו תשובה בתגובתם. אסור לשנות בלי לציין את השינוי ולהראות את מקורו. לדעתי זהו עוול לדור שלם.

החותם בצער עמוק, דניאל יהושע גולדשמידט